

MEMLÛKLER'İN BAYBARS ZAMANINDAKİ (1360-1377) SURIYE- ÇUKUROVA SİYASETİ VE BU SİYASETİN ÇUKUROVA'NIN TÛRKLESMESİNDEKİ ROLÛ

Yrd. Doç. Dr. Cüneyt KANAT*

Eskiçağlarda Kilikya diye isimlendirilen Çukurova bölgesi, Müslümanlar zamanında ilk kez Emevîler tarafından tamamiyle fethedilerek uç beylerinin idaresine verilmisti. Abbasîler döneminde ise, bu uç bölgesine Orta Asya'dan birçok Türk getirilerek yerleştirilmiştir¹. Ancak bir süre sonra Abbasî Devleti'nin zayıflayarak parçalanması üzerine Bizanslılar, Nikephoros Phokas zamanında 965 yılında Çukurova'yi tekrar ele geçirdiler². Burada yaşayanlar ise göçmeye veya Hıristiyan olmaya mecbur edildi³. Daha sonra da Çukurova'nın Müslümanlardan boşaltılan kale ve kasabalarına, büyük bölümünü Ermeniler'in oluşturduğu Hıristiyan göçmenler yerleştirilmiştir. Ermeniler'in buraya büyük gruplar halinde göçü ise, Bizans imparatoru II. Basileios'un 1021-1022'de başlattığı ve haleflerinin sürdürdüğü Doğu Anadolu'yu ilhak siyaseti sonucunda gerçekleşmiştir⁴. 1071 Malazgirt savaşından sonra Anadolu'da yapılan fetihler esnasında Çukurova da Türklerin eline geçtiyse de, bir süre sonra Haçlı ve Bizans istilaları ve nihayet doguda sıkışan Ermeniler'in bu bölgeye

* Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Anabilim Dalı.

¹ Faruk Sümer, "Çukurova Tarihine Dâir Arastirmalar (Fetihten XVI. Yüzyilin İkinci Yarisina Kadar)", Tarih Arastirmalari Dergisi, S. 1, Ankara 1963, s. 3.

² Georg Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, çev; Fikret Isiltan, Ankara 1981, s. 269.

³ Faruk Sümer, Çukurova Tarihine Dâir Arastirmalar, s. 3.

⁴ Mehmet Ersan, "Rupenliler Döneminde Kilikya Ermeni Kralligi Ile Antakya Haçlı Princepsligi'nin Çukurova'da Hakimiyet Mücadelesi", Tarih Incelemeleri Dergisi, S. XIII, Izmir 1997, s. 83.

göçleri Çukurova'da bir Ermeni Krallığı'nın kurulmasına sebep olmuş; bu bölgenin Türkleri öldürülmek ve oradan uzaklaştırılmak suretiyle de Çukurova gittikçe etnik hüviyetini değiştirmiş ve kısa sürede Ermeniler ile iskan olunmuştur⁵. XI. yüzyılın sonlarında kurulmuş olan Ermeni Krallığı, buraya gelmeden önceki tarihlerinde nasıl güçlü komsular arasında kalmış ve Pers-Roma, sonra Bizans-Iran, ardından da Bizans-Araplar arasındaki mücadelelere sahne olan bölgede bu devletlere değişik zamanlarda tâbi olmuş ise⁶; Çukurova bölgesinde de Mogolların hâkim güç olarak Anadolu'ya gelip yerleştikleri Kösedag savaşına kadar değişik güçlere tâbi olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Akdeniz kıyısında bulunan devletlerden Mogol ilerleyişinin önemini ilk olarak fark eden, Çukurova'daki Ermeni Krallığı oldu. Kral Hetum 1243 yılında akıllı bir uzak görüşlülükle devletin geleceğini garanti altına almak için, Mogol kumandanı Baycu'ya itaat arz eden bir elçi heyeti göndermişti⁷. Daha sonra da Anadolu'da hâkimiyetin tamamen Mogollar'a geçmesi üzerine, Kral Hetum Türk tâbiyetini terk ederek Mogollar'a tâbi olmuş ve vergi ödemeye başlamıştır⁸. Böylece onlar, Mogollar'ın himayesine girerek etraflarındaki Müslüman devletlerin hücumlarından korunup, rahat bir hayat süreceklerini ümit ediyorlardı. Ancak çok geçmeden karsılarında hamileri Mogollar'ı dahi yenilgilere uğratan Türk Memlûk Devletini buldular⁹.

Eyyûbî Devleti'nin, son hükümdan olan Turansah'ın Memlûklar tarafından 1250 yılında katledilerek¹⁰ yıkılması üzerine, Mısır'da Memlûklar yegane söz sahibi grup olarak es-Sâlih'in dul karısı Türk asıllı Seçer ed-Dürr'ü sultan olarak seçtiler¹¹. Böylece Mısır'da Türk Memlûk Devleti kurulmuş oldu. Ancak Müslümanlar bir kadının hükümdarlığına alışıktırlar için, bu durum bazı huzursuzluklara sebebiyet verdi. Kısa bir süre sonra da Suriye'deki bazı Emirler isyan etti. Aynı şekilde Suriye'deki Eyyûbî ailesinin ileri gelenleri de Turansah'ın öldürülüp, üvey annesinin saltanati ele geçirdiğini duyunca isyan ettiler. Bunun sonucunda da Suriye'nin tamamı Seçer ed-Dürr'ün elinden çıkarak Yakın-Dogudaki bu

⁵ Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi, II. Baskı, İstanbul 1984, s. 510.

⁶ Abdurrahman Muhammed el-Abd el-Ganî, Ermînye ve Alâkâtüha es-Siyâsiyye bi-Kulli min el-Bizantiyyîn ve'l-Muslimîn, 33-457 h./653-1064 m, Kuveyt 1989, s. 22-46.

⁷ Steven Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, çev; Fikret Isiltan, c. III, Ankara 1987, s. 251.

⁸ Mehmet Ersan, Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 1995, s. 165, 166.

⁹ Faruk Sümer, Çukurova Tarihine Dâir Araştırmalar, s. 5.

¹⁰ Abdurrahman bin Haldun, Kitâb el-'Iber ve Divân el-Mubtedâ ve'l-Haber, c. V, Beyrut 1992, s. 429,430.

¹¹ Ahmed bin Ali el-Makrîzî, Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifet Düvel el-Mulûk, nsr. Muhammed Mustafa Ziyâde, c. I, k. II, Kahire, Basım Yeri Yok, s. 361,362,363; Ibn Haldun, Kitâb el-'Iber, c. V, s. 430.

devlet, Suriye'de Eyyûbîler ve Misir'da Memlûkler olmak üzere ikiye bölünmüş oldu. Muhakkak ki bu durum Kahire'deki devlet erkânini çok rahatsız etti ve böylece Seçer ed-Dürr kendisine karşı tepkilerin olustugunu fark edince kenara çekilmeye karar verdi. Daha sonra da Atabek el-Asâkir olan Aybek et-Türkmânî ile evlenerek saltanati ona birakti (Haziran 1250)¹². El-Bahriyye Memlûkler'i o sirada kendi aralarında anlasamadıkları için Aybek'in sultanligini onayladılar ve daha sonra onu istedikleri zaman tahttan indirebileceklerini düşündüler¹³. Ancak Aybek'in hükümdar olması ile durumun onlann düşündüğü gibi olmadığı anlasildi. Aybek devlet işlerini tam anlamıyla düzene koyduğu gibi Bahrî Memlûkler'in nüfuzunu kırmak için onların baskani durumunda olan Aktay'i da öldürdü. Bunun üzerine de yine Bahrî Memlûkler'in ileri gelenlerinden olan Baybars, Kalâvun ve Sungur el-Askar ile birlikte diğer bazı Emirler Suriye'ye kaçtı¹⁴. Bir süre sonra ise Memlûk sultani Aybek, karisi olan Seçer ed-Dürr eliyle öldürüldü ve onun yerine oğlu; Ali el-Mansûr geçti¹⁵. Misir'da bunların olduğu sırada ise, doğudan Suriye ve Misir üzerine doğru gelmekte olan Mogol ordusu ciddi bir tehlike olarak gözükmekteydi. Môngke Han Tahta oturur oturmaz küçük kardesi Kubilay'i Çin'e gönderirken diğer kardesi Hülegü'yü'de Ön-Asya'ya boyun eğdirmek üzere harekete geçme emri vermisti. İste bu emir ile ilerlemeye başlayan Hülegü gerçekten Irak'a kadar gelmiş ve Abbasi Hilafetine 1258 yılında son vermisti¹⁶. Bu hassas durum üzerine küçük yastaki sultan Ali el-Mansûr'un Saltanat Naibi olan Kutuz onu azlederek tahta oturdu (1259)¹⁷.

Sultan Kutuz, şartların hiç de iyi olmadığı bir zamanda hükümdarlığa talip olmakla, yaklaşmakta olan Mogol tehlikesine karşı göğüs gerebileceğini ortaya koymustu. Bu sebeple o Mogollar'a karşı koyabilmek için Misir ve Suriye'nin güç birliği yapması gerektiğine inanıyor, kendisine bağlı olan kuvvetler ile bunlara karşı koymanın zor olacağını

¹² Ibn Dokmak, el-Cevher es-Semîn fî-Seyr el-Hulefa' ve'l-Mulûk ve's-Salâtîn, nsr. Saîd Abdulfettâh 'Âsûr, Basım Yeri ve Tarihi Yok, s. 256, 257; Ibn Haldun, Kitâb el-'Iber, c. V, s. 432; el-Makrîzî, Kitâb es-Sulûk, c. I, k. II, s.368, 369.

¹³ Kazim Yasar Kopruman, Misir Memlûkleri Tarihi, Ankara 1989, s. 4, 5.

¹⁴ Ibn Seddat, Baybars Tarihi, çev; Serefüddin Yaltkaya, İstanbul 1941, s.XIV; Ibn Haldun, Kitâb el-'Iber, c. V, s. 446; el-Makrîzî, Kitâb es-Sulûk, c. I, k. II, s. 390, 391, 392; Baybars el-Mansûrî, et-Tuhfe el-Mulûkiyye fî'd-Devle et-Türkiyye, nsr. Abdülhamid Salih Hamdan, Kahire 1987, s. 34, 35.

¹⁵ Ibn Dokmak, el-Cevher es-Semîn, s. 261; Baybars el-Mansûrî, et-Tuhfe el-Mulûkiyye, s. 39; Kazim Yasar Kopruman, Misir Memlûkleri Tarihi, s. 3.

¹⁶ Ibn Haldun, Kitâb el-'Iber, c. V, s. 434; Bertold Spuler, İran Mogollari, çev; Cemal Köprülü, II. Baskı, Ankara 1987, s. 59-63.

¹⁷ el-Makrîzî, Kitâb es-Sulûk, c. I, k. II, s. 417, 418,419; Ibn Dokmak, el-Cevher es-Semîn, s. 270.

¹⁸ düşünüyordu¹⁸. İste bu sırada Suriye'deki Eyyûbî Melikleri de Mogolların karsısında tek baslarına Suriye'yi savunamayacaklarını farkettilerinden süratle Misir'a gelmişlerdi. Onlar'ın bu davranışları Suriye'yi Misir ile birleştirdiği gibi, baskanları Aktay'ın öldürülmesinden sonra Suriye'ye kaçan basta Baybars, Kalâvun ve Sungur el-Askar olmak üzere el-Bahriyye Memlûkleri'nin de tekrar Misir'a dönmesine ve Sultan Kutuz'un Mogollar'a karşı hazırladığı ordunun güçlenmesine sebep oldu¹⁹. Bu esnada süratle ilerleyen Mogollar Ermeni ve Gürcü kuvvetlerinin de yardımlarıyla Dimask'i istilâ etmişler ve bütün Suriye'yi ele geçirerek Gazze'ye ulaşmışlardı. Artık sıra Misir'a gelmişti²⁰. Suriye'de bunlar olurken beklenmedik bir olay gerçekleşmiş ve Mönğke Han'ın ölümü üzerine Hülegü, kuvvetlerinin bir kısmını yanına alarak Ketboga'yi baskomutan tayin edip geri dönmüştü²¹. Bu hadiseden sonra emrindeki kuvvetler ile yola çıkan Memlûk Sultani Kutuz, Mogol ordusu ile Ayn Câlût'ta karşılaşmış ve Mogollar'ı hezimete uğratarak onlara ilk yenilgiyi tattırmıştı .

Ayn Câlût savası neticeleri bakımından tarihte gerçekleşen en önemli savaşlardan birisidir. Bizim, konumuz itibarıyla baktığımızda söyleyebileceğimiz en önemli sonuçları ise şunlardır;

1-)XII. yüzyıldan beri Nureddîn Zengi ve Salahaddîn Eyyûbî'nin çok çaba sarf ederek temin ettikleri Suriye ve Misir'in birliğinin, es-Sâlih Necmeddîn'in ölümünden sonra parçalanmışken tekrar sağlanmış olmasıdır²³. Böylece de Memlûk Devleti Suriye'de kendi idaresini tesis etmiş ve aşağıda anlatacağımız esasını teşkil edecek olan Suriye'deki Haçlılar, İlhanlılar ve Çukurova'da bulunan Ermeni Krallığına karşı güçlü, aynı zamanda da istikrarlı siyaseti ortaya koyabilmişler ve bu siyaset sayesinde de biraz sonra bahsedeceğimiz üzere, Çukurova'nın Türkleşmesinde önemli bir rol üstlenmişlerdir.

2-)Ayn Câlût'ta Mogollar'ı hezimete uğratan Türk Memlûk Devleti, bu galibiyet ile hem yeni devletlerini tehdit eden büyük bir tehlikeyi

⁸ Süleyman Özbek, Mogol İstilasının Durak Noktası Ayn-i Câlût Savası ve Sonuçları, Askeri Tarih Bülteni (Ağustos 1991), S. 31, s. 14, 15.

⁹ Kazım Yasar Koprıman, Misir Memlûkleri Tarihi, s.5, 6.

²⁰ Kazım Yasar Koprıman, Misir Memlûkleri Tarihi, s.5, 6. Süleyman Özbek, Mogol istilasının Durak Noktası Ayn-i Câlût Savası ve Sonuçları, s. 15.

²¹ Bertold Spuler, İran Mogolları, s. 67; İbn Haldun, Kitâb el-Iber, c. V, s. 336, 450.

²² Baybars el-Mansûrî, et-Tuhfe el-Mulûkiyye, s. 43, 44; İbn Haldun, Kitâb el-Iber, c. V, s. 336, 450; Süleyman Özbek, Mogol İstilasının Durak Noktası Ayn-i Câlût Savası ve Sonuçları, s. 11-21.

²³ Kazım Yasar Koprıman, "Memlûkler", Doğustan Günümüze Büyük İslam Tarihi, c. VI, İstanbul 1989, s. 455.

durdurmuş, hem de Mısır ve Suriye'de kesin olarak Eyyûbîler'in Haçlılara karşı sürdürdükleri mücadelenin takipçisi olma görevini üstlendiklerini ortaya koymuslardır²⁴.

3-)Ayn Câlût, Türk Memlûk Devleti'ni sonraki iki yüzyıl için, Osmanlı Devleti'nin yükselişine kadar, Yakın Doğu'nun büyük devleti haline getirdi, Hristiyanları zayıflattı ve böylece Batı Asya'da kalmış olan Mogollar'ı kısa zamanda İslâmî kabule sevk etti. Aynı zafer Haçlı Devletleri'nin yok olma sürecini hızlandırırken²⁵ Çukurova'daki Ermeni Krallığı'nın da kaderini degistirdi.

Iste bu kendisi kadar neticeleri de büyük olan zaferden sonra, bu zaferin kahramanı olan Sultan Kutuz kendisi için süslenmiş ve bezenmiş olan Kahire'ye giremedi ve mutluluğunu halkıyla paylaşamadı. Çünkü istediği Haleb Nâibliği kendine verilmediği için, Baybars arkadaşlarıyla birlikte hazırladığı suikast ile Kutuz'u öldürdü ve daha sonra da onun yerine sultan oldu

26

Baybars Memlûk Devleti'ne sultan olduğu sırada, genel olarak devletin içinde bulunduğu şartlar çok iyi değildi. Evet, Mogollar'ın karşısında büyük bir zafer kazanılmış ve bu esnada ikiye bölünmüş olan Suriye ve Mısır Mogollar'a karşı birleşmiş ve birlikte hareket etmişlerdi ancak, içeriden ve dışarıdan birçok tehlikeler halâ mevcut idi; Doğu'da henüz çok kuvvetli ve Ayn Câlût'un intikamını almak için fırsat kollayan İlhanlılar Devleti vardı; Kuzey'de Ermeni Krallığı, Suriye'nin sahil kısımlarındaki Haçlılar, Kıbrıs Krallığı, güneydeki Nubyalılar, batıdaki asi ve savaşçı Berberiler, Memlûk Devleti için sürekli bir tehdit unsuru olma özelliğini koruyorlardı²⁷. Baybars'ın dış düşmanlarının basında ise, her zaman için ortak hareket etme ihtimalleri olan Mogollar, Haçlılar ve Ermeniler bulunmaktaydı²⁸. İlhanlılar arazilerinin güney batısında aktif fetih siyaseti takip ediyorlardı. Memleketlerinin güney batısında Memlûkler'in elinde bulunan Suriye ve Filistin deniz yolu onlara kapanmıyordu. Mogollar'a doğrudan doğruya açık bulunan Anadolu ile Ermeni Krallığı'nın elinde bulunan geçitler onlar için kafi gelmiyordu. İlhanlılar'ın hedefleri sadece Suriye'nin fethi olmayıp Mısır'ı da itaatleri altına almaktı. Bu hareketleri de

²⁴ Ali Aktan, "Memlûk-Haçlı Münasebetleri", Türk Dünyası Arastırmaları, S. 106, Subat 1997, s. 152.

²⁵ Steven Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, s. 267.

²⁶ Baybars el-Mansûrî, et-Tuhfe el-Mulûkiyye, s. 45; Ibn. Haldun, Kitâb el-'İber, c. V, s. 452; tbn Dokmak, el-Cevher es-Semîn, s.270, 271, 272; tbn Seddat, Baybars Tarihi, s. XV.

²⁷ M. Fuad Köprülü, Baybars 1,1. A, c. II, İstanbul 1979, s. 357, 358.

²⁸ Ali Aktan, Memlûk-Haçlı Münasebetleri, s. 152.

sadece kendilerini rahatsız eden Memlûkler'den kurtulmak istemeleri gibi yalnızca kuvvete dayalı bir siyaset olmayıp daha çok Suriye ile Filistin'in Misir ile olan jeo-politik bağlantılarından kaynaklanmaktaydı²⁹. Bu sırada halâ Suriye sahillerinde bulunan Haçlılar ise, Memlûk Devleti'nin kendileri için ne büyük bir tehlike olduğunu bildiklerinden, varlıklarını bu bölgede sürdürebilmek için her şeyi yapmaya hazırdılar. Çukurova'daki Ermeni Krallığı da mevcudiyetlerinin güvencesi olarak gördükleri Mogollar ile birlikte hareket etmeyi kendileri için degismez siyaset olarak kabul etmişlerdi.

Bilindiği üzere Haçlı ve Mogol tehlikesi Misir üzerine hep Suriye cephesinden gelmiştir. Bu sebeple Suriye'deki Kahireye bağlı merkezî idarenin en iyi şekilde tesisi gerekiyordu. Bu esnada Suriye, nâibler eliyle Sultan adına idare ediliyordu. Bu nâiblikler ise dört tane idi. Bunlar; Dimask, Haleb, Safed ve Kerektir. Daha sonra da Kalâvun zamanında 1299'da Trablus Nâibliği ve ardından 1341'de ise Hama Nâibliği ihdas olunmuştur

30

Baybars'in uyguladığı • Suriye siyasetinin ilk adımı Mogollar, Ermeniler ve Haçlılar ile mücadeleye başlamadan önce dahilde birliği sağlamak ve Suriye ile ilgili iç problemleri tamamen halletmek³¹. Baybars sultan olduğunda herkes ona itaatini bildirdi ancak Dimask'taki Emir Sancar el-Halebî orada adeta sultanlığını ilan ederek hutbede Baybars'in isminin yanına ve yine paraların üzerine kendi ismini de koydurmuştu. Bu sırada Sancar Dimask'tan sonra Suriye'deki diğer bölgeleri de kendi itaati altına almak istedi. Bu sebeple de Haleb Naibi Hüsameddîn Laçin'e haber göndererek kendisine itaat etmesini talep etti. Ancak Laçin bunu kabul etmedi ve ben Misir sultanının naibiyim diyerek Baybars'a bağlı kaldı. Daha sonra Baybars Dimask'a asker göndererek Sancar'ı yakalattı ve kendi adamını oraya tayin etti. Baybars'in saltanatının ilk yıllarında kendisine baskaldıran ve isyan eden yalnızca Sancar değildi. Yine daha önce Kutuz tarafından Nablus, Gazze ve bazı sahil bölgelerinde görevlendirilmiş olan Semseddîn Akkus'ta isyan etmiş fakat o da yakalanmış idi³². Ancak, Baybars dahildeki birliği sağlamak siyasetini gerçekleştirmek için her iki emire de çok hoşgörülü davranarak onları kazanmak için her ikisini de affetti ve hatta Sancar'ı daha sonra Haleb'e nâib olarak atadı. Bunlann

²⁹ Bertold Spuler, *Iran Mogollari*, s. 70, 71.

³⁰ Saîd Abdulfettah Âsûr, *ez-Zâhir Baybars*, Kahire Tarihsiz, s. 106, 107.

³¹ Ahmed Muhtar el-'Ibâdî, *Kiyam Devle el-Memâlik el-Ûlâ fi-Misr ve's-Sâm*, Beyrut 1986, s. 177, 178, 179.

³² Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhfe el-Mulûkiyye*, s. 45, 46; Ibn Haldun, *Kitâb el-'Iber*, c. V, s. 453; Ahmed Muhtar el-'Ibâdî, *Kiyam Devle el-Memâlik el-Ûlâ fi-Misr ve's-Sâm*, s. 177, 178, 179.

disinda Suriye bölgesinde bulunan Eyyûbî hanedanına mensup olanlar ve onların akrabaları da isyana teşebbüs ettiler ancak bunlarda Baybars tarafından 1262'de bastırıldı³³. Bu dirayetli sultan Suriye'deki isyanları bastırdıktan sonra her tarafa dağılmış olan Bahrî Memlûkleri kendi etrafında topladı, ordudaki nüfuzunu kuvvetlendirecek ve askerleri kendi sahsına bağlayacak çeşitli tedbirler aldı; vergileri hafifletmek suretiyle de halkın ve çiftçinin sevgisini kazandı³⁴. Ayrıca, Memlûklerin Suriye ve Mısır'daki hâkimiyetini perçinlemek için de Hülegü tarafından son verilmiş olan Abbasî Hilafeti'ni Mısır'da yeniden kurdu. Baybars artık Mısır ve Suriye'deki sultanlığını tam anlamıyla sağlamlaştırmış, dahildeki problemleri halletmişti. Şimdi ise basını dışarıya çevirebilir devletini Suriye sınırlarından tehdit eden düşmanlarına karşı harekete geçebilirdi. Bunu yapmadan az önce de İlhanlılar'a karşı Altın Ordu ile ittifak ederek İran'dan gelebilecek tehlikeye karşı kuvvetli bir müttefik buldu³⁵. Öte yandan Suriye'deki Haçlılar'a karşı da Bizans ile anlaştı³⁶. Bu arada Baybars, Suriye üzerinden kendisini tehdit eden devletlerden bazen birisiyle diğer ikisine karşı anlaşma yapmak suretiyle, bu güçleri belli oranda zayıflatma siyasetini de kullanıyordu ve Baybars'ın genelde anlaşma yaptığı güç te Suriye'deki Frenkler oluyordu³⁷. Hatta daha Baybars sultan olmadan önce Memlûk ordusu Mogollar ile savaşmak üzere Ayn Câlût'a giderken, Sultan Kutuz o sırada Haçlılar ile çatışmayı doğru bulmadığından onların topraklarından geçiş izni istemiş, Haçlılar da, Memlûklerle Mogollar'ın mücadelesini kendi çıkarlarına uygun gördüğünden bu izni vermiş ve bu savasta tarafsız kalmıştı³⁸. Basta zaman zaman anlaşma yapılan kuvvet Frenkler iken bu sonraları İlhanlılar olmuştur.

Baybars, Memlûk Devleti'ni Suriye bölgesinden tehdit eden veya etme ihtimali bulunan düşmanlara yöneldiğinde karsısında; Mogollar, Suriye'deki Frenkler ve Çukurova'daki Ermeniler vardı. Ancak daha önce de ifade ettiğimiz gibi Altın Ordu Han'ı Berke'nin açıkça islâmi kabul etmesinden⁴⁰ sonra Baybars ile yaptığı ittifak, Memlûk Devleti'ni Mogollar'a karşı rahatlatmıştı. Gerçekten Hülegü zamanında, yapılan küçük birkaç akını istisna edersek Mogollar Suriye'de pek varlık

³³ Saîd Abdulfettah Âsur, ez-Zâhir Baybars, s. 41, 43.

³⁴ M. Fuad Köprülü, Baybars I, I. A., c. II, s. 357, 358.

³⁵ Baybars el-Mansûrî, et-Tuhfe el-Mulûkiyye, s. 47, 48, 49; Ibn Haldun, Kitâb el-'Iber, c. V, s. 454.

³⁶ el-Makrîzî, Kitâb es-Sulûk, c. I, k. II, s. 495-498; Kazım Yasar Kopruman, Mısır Memlûkleri Tarihi, s. 6.

³⁷ Kazım Yasar Kopruman, Mısır Memlûkleri Tarihi, s. 6.

³⁸ Ibn Haldun, Kitâb el-'Iber, c. V, s. 455, 456.

³⁹ Steven Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, c. III, s. 265.

⁴⁰ el-Makrîzî, Kitâb es-Sulûk, c. I, k. II, s. 590.

gösterememislerdi. Hülegü'nün ölümünden sonra ise Abaka basa geçmiş ve bu esnada da İlhanlı Devleti sürekli Altın Ordu Han'ı tarafından rahatsız edilip durmuştu. Bu sebeple Moğol Devleti için batı Suriye işlerine müdahalede bulunmak imkansız görünüyordu. Suriye siyasetini bir anlamda İlhanlı hükümdarlarının kuzeydeki komşularıyla olan anlaşmazlığı üzerine kurmuş olan Baybars, artık rahatça ve herhangi bir müdahaleden korkmaksızın Suriye'deki Frenkler ile Çukurova'da bulunan Ermeni Krallığı üzerine yönelebilirdi

41

Baybars'ın artık Çukurova'daki Ermenilere karşı kesin bir tavır koyması gerekiyordu. Çünkü I. Hetum o dönemde Suriye ve Mısır'ı ekonomik yönden kısıtlamak için uğraşılıyor ve Anadolu'dan kereste ile demirin Memlûk Devleti'ne gitmesine engel oluyordu⁴². Halbuki Mısır donanması, gemi insani bakımından- Güney Anadolu ve Lübnan'dan ağaç sevkiyatına muhtaç durumdaydı. I. Hetum ile damadı; Antakya hükümdarı Bohemund bu ormanları kendi kontrolleri altında bulundurdularından, bu durumu bir koz olarak kullanabilecekleri düşüncesindeydiler. Ancak sevkiyatın bu şekilde engellenmeye çalışılması Baybars'ı savaştan konusunda hirslandırmaktan başka bir işe yaramadı⁴³. Yine bu esnada Anadolu-Suriye kervan yolu da sık sık Ermenilerin tecavüzlerine uğruyordu⁴⁴. Bir keresinde İran'dan yola çıkan ve Mısır'a gitmek isteyen bir ticaret kervanı Sis'ten (Kozan) geçerken, Ermeni Kralı tarafından kendilerine geçiş izni verilmemiş ve onların niyetleri İlhanlı hükümdarı Abaka'ya bir mektupla bildirilmisti. Abaka'da onların derhal yakalanarak kendisine gönderilmesini istemisti. Bu sırada bu durumdan haberdar olan Baybars, hemen Halep Naibine bir mektup göndererek ondan Ermeni Kralına mektup yazmasını ve ona; "Eğer tacirlere bir dirhem kıymetinde bile bir zarar gelirse bunun acısını misliyle çıkaracağını" iletmesini istedi. Bu şekilde bir mektubu Halep Naibi hemen yazdı ve tacirler serbest bırakıldılar. Daha sonrada Ermeni Kralı Abaka'nın emrini yerine getirmediginden kendisini affettirmek için ona çok değerli hediyeler gönderdi⁴⁵. Moğollar'a olan güvenleri sayesinde iyice cesaretlenen Ermeniler, Müslüman hac kervanlarına da saldırıyor ve bazen de sınırları dahilindeki Türkmenlere hücum ederek yağma ve kitalde bulunuyorlardı⁴⁶. Bütün bunların yanı sıra Baybars, Çukurova'daki Ermeni Krallığı'nın Ayn

⁴ Steven Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, c. III, s. 265.

⁴² Saîd Abdulfettah Âsûr, ez-Zâhir Baybars, s. 103.

⁴³ Steven Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, c. III, s. 273,274.

⁴⁴ Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi, s. 527.

⁴⁵ Ebu'l-Mehâsin Yusuf bin Tagriberdi, en-Nucûm ez-Zâhire fî-Mulûk Misr ve'l-Kahire, c. VII, nesr; Dar el-Kutub el-Misriyye, Kahire, Basım Tarihi Yok, s. 181, 182. ¹⁶ Süleyman Özbek, El-Melikü'z-Zâhir Rüknü'd-din Baybars Zamani Memlûk Devletinin Dîni Siyaseti, Tarih İncelemeleri Dergisi, S. IX, İzmir 1994, s. 304.

Câlût savaşında Mogollar'ın yanında yer almasını da hiçbir zaman unutmamış ve onları cezalandırmak için uygun zamanı beklemiştir⁴⁷.

Bütün bu sebepler dolayısıyla harekete geçen Baybars zamanında Memlûk Devleti, Çukurova'da bulunan Ermeni Krallığı üzerine bes kez sefer düzenlemiştir. Bu seferler; 1261-62, 1266, 1273, 1275 ve 1276 tarihlerinde gerçekleşmiştir⁴⁸. Ancak bunların içersinden iki tanesi büyük kapsamlı olmuştur ve sonuçları bakımından da Ermeni Krallığının bölgedeki konumunu ciddi şekilde etkilemiştir. Bu seferlerden birincisi; Yaklaşık olarak yirmi gün süren 1266 yılındaki, ikincisi ise; Baybars'm da bizzat katıldığı 1275'deki seferdir. Özellikle bunlardan 1266 yılındaki sefer esnasında Kral Hetum'un ülkesi bas şehri de dahil olmak üzere tamamıyla tahrip edilerek yağmalanmış, galip Memlûk Ordusu Çukurova'dan çok sayıda esir ve ganimetle geri dönmüştü⁴⁹.⁵⁰ Ermeniler aldıkları bu şiddetli darbeyi sonra bir daha bellerini doğrultamadılar

Çukurova'nın Türkleşmesi tarihinde Baybars zamanında yapılmış olan bu seferlerin önemi büyüktür, ancak en az bu seferler kadar önemli olan ikinci bir hadise ise Baybars'm, o yıllarda kendilerine yurt arayan Türkmenlere karşı olan tutumu ve Türkmen meselesi ile ilgili siyasetidir. Bilindiği üzere Mogol istilası sonucunda Anadolu'ya Horasan ve Azerbaycan'dan pek çok Türkmen gelmiş idi. Bu şekilde gerçekleşen göçler ile Anadolu'nun Türk nüfusu yoğunluk kazanmış ve Anadolu'nun her yeri Türkmen grupları ile dolmuştu. Anadolu'da birikmiş olan bu Türkmenler dirayetlerini kaybetmiş Selçuklu Sultanları'na itaat etmedikleri gibi Mogollar'a da tâbi olmak istememişlerdir. Bu sebeple Hülegü ve Abaka zamanında bu Türkmenler üzerine çeşitli zamanlarda Mogol kuvvetleri gönderilmiş, özellikle Baybars'm 1277'deki Anadolu seferi esnasında Mogollar'a yardımcı olmayıp onlara katılmadıklarından dolayı, Memlûklerin geri çekilmesinden sonra Anadolu'ya gelen Abaka tarafından bunların bir çoğu öldürülmüş idi. İşte kendilerine karşı uygulanan bu şiddet siyasetinden çok muzdarip olan Türkmenlerin bir kısmı Bizans uçlarına göç

⁴⁷ Abdulmun'im Mâcid, et-Târîh es-Siyâsî li-Devleti Salâtîn el-Memâlik fî-Misr Dirase Tahliliyye li'l-Izdihâr ve'l-Inhiyâr, Kahire 1989, s. 279, 220; Bertold Spuler, Iran Mogolları, s. 83. ⁸ Mehmet Ersan, Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ermeniler, Basılmamış

Doktora Tezi, s. 186, 187-189, 193-195; Enver Zıglame, el-Memâlik fî-Misr, Kahire, Tarihsiz, s. 62, 63.

⁴⁹ Gregory Abûl-Farac, Abûl-Farac Tarihi, çev; Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1950, s. 586, 587; Ibn Tagrıberdi, en-Nucûmez-Zâhire, c. VII, s. 140; Ibn Haldun, Kitâb el-'Iber, c. V, s. 459, 464, 465.

⁵⁰ Ali Aktan Memlûk-Haçlı Münasebetleri, s. 153.

ederken, diger önemli bir kısmi ise Memlûk Devleti'ne sigindi⁵¹. Kirkbin evden fazla olan bu Türkmenlere Baybars hiç düşünmeden kucak açmış ve onları Gazze'den itibaren Antakya ve Sis hududuna kadar bütün sahil bölgesine yerleştirmiş, kendilerine çoğu Frenkler'den alınmış olan toprakları iktâ olarak vermişti⁵². Türkmenler bu uygulama sonucunda kendileri için güvenli bir yurt bulmuşlar, Memlûk Devleti ise Baybars'ın bu akıllı siyaseti ile Suriye sınırlarında Türkmenler'den oluşan bir tampon bölge oluşturmuştu. Bahsedilen bölgeye yerleştirilmiş olan bu Türkmenler zaman içerisinde çoğunlukla ; Aymtab, Halep, Antakya ve Trablus yörelerinde mekan tutmuşlar idi. Genel bir adlandırmayla XIII- XV. Yüzyıllarda Sam Türkmenleri diye tanınan bu Türkler Güney Doğu Anadolu'nun batı kısmında ve kuzey Suriye'de yaşadıkları sırada, özellikle Memlûk Devleti zamanında tükenmez bir kaynak olarak çok önemli siyasi ve iskan faaliyetlerinde bulunmuşlardır . Bu Türkmenler bu süre zarfında Memlûk Devleti'nin en güvenilir yardımcı kuvvetleri olmuşlar ve bu sebeple de Baybars devrinden itibaren Çukurova'daki Ermeni Krallığı üzerine yapılmakta olan seferlere hemen hemen her zaman çok kalabalık sayıda katılmışlar, buralarda yurt tutarak küçük beylikler kurmuş ve bu bölgenin Türkleşmesini sağlamışlardır. Çukurova'ya yapılan akınlara çoğunlukla Türkmenlerin Üç Ok koluna mensup olan boylar yani; Yüregir, Kinik, Bayındır ve Salur boyları katılmıştır⁵⁴.

Baybars zamanında Suriye bölgesindeki Haçlılar'a karşı da çeşitli seferler yapılmıştır. Haçlılar'ın doğuda kurmayı basadıkları prensliklerden birincisi Urfa, ikincisi ise Antakya idi⁵⁵. Baybars 1268 yılında Antakya'yi ele geçirdi⁵⁶ artık Haçlılar'ın XI. Yüzyılın sonlarına doğru Suriye'de kurdukları büyük binanın çatırdamaya başladığı açıkça görülebiliyordu⁵⁷. Baybars sultan olduğunda Frenkler'in Suriye'deki hâkimiyet sahâsi sahil boyunca Gazze'den Çukurova'ya kadar uzanmakta ve ülke içinde bulunan büyük ve korunmuş mevkiiler bu bölgeyi doğruya karşı müdafaa etmekteydi. Baybars onyedî yıllık saltanatı süresince Frenkler'i sahildeki az sayıdaki şehre; Akka, Sûr, Sayda, Trablus, Cubeyl, Tortus ve her yerle irtibatı kesilmiş olan Lâzikiye, Aslit ve Markab kalelerine sıkıştırmıştı, 1 Temmuz 1277'de vefat ettiğinden Frenkler'in tamamıyla ortadan kaldırılıp, Suriye'nin onlardan temizlendiğini göremedi, ancak bunun kaçınılmaz bir hale

⁵¹ Faruk Sümer, Çukur-ova Tarihine Dâir Arastırmalar, s. 8.

⁵² Ibn Seddat, Baypars Tarihi, s. 155.

⁵³ Faruk Sümer, Çukur-ova Tarihine Dâir Arastırmalar, s. 8.

⁵⁴ Faruk Sümer, Anadolu'da Mogollar, s. 77.

⁵⁵ Ali Aktan, Memlûk-Haçlı Münasebetleri, s. 154.

⁵⁶ Gregory Abûl-Farac, Abûl-Farac Tarihi, s. 558, 559.

⁵⁷ Kazım Yasar Koprıman, "Memlûkler", D.G.B.I.T, c. VI, s. 465.

gelmesini o sağlamisti ⁵⁸

Memlûk Devleti'nin Baybars zamanında Suriye'deki Haçlılar, Ermeniler ve Mogollar karsısındaki basarisini yalnızca istikrarlı ve aynı zamanda cesur olan dış politikası ile izah etmeye çalışmak mümkün değildir. Baybars'ın dahilinde takip ettiği birleştirici bütünleştirici siyaset ile özellikle saltanatının ilk yıllarında kendisine isyan etmiş olan Suriye'deki Emirler'i cezalandırıp onları ve mensuplarını kaybetmek yerine, gerekli müdahaleyi yapıp onları yola getirdikten sonra kazanmış olması ve böylece Suriye'de güçlü bir idarenin tesis edilmesi de çok büyük önem taşımaktadır. Çünkü Memlûk Sultanları'ni devlet içindeki birliği sağlamak konusunda yaptıkları girişimlerde mesgul eden en önemli ayaklanmalar çoğunlukla Suriye bölgesinde ortaya çıkmıştır⁵⁹. Baybars yine bu siyaseti çerçevesinde; Suriye'de yuvalanmış olan İsmailîler'in kendisi için ne kadar tehlikeli olduğunu hemen fark etmiş ve onların kendisini içeriden vurmasını önlemek için saltanatının ilk yıllarında onlarla iyi geçinmeyi ve onlara karşı yumuşak davranmayı doğru bulmuştur. Ancak daha sonra şartların uygun hale geldiğinden emin olunca 1270-1273 yılları arasında kararlı tavrını ortaya koyarak bir dizi müdahale ile Suriye'deki İsmailî varlığına son vermiştir. Baybars böylece içeride ve dışarıda yaptıkları ile, bütün tehlikeleri önleyerek, Suriye ve Mısır'da Türk Memlûk Devleti'nin temellerini sağlamlaştırmış, kendinden sonrakilerin gelecekte takip edecekleri siyasetin ana hatlarını çizmiş ve onların başarılı olabilmeleri için şartları hazır hale getirmiş⁶¹. Özellikle O'nun kendisine sığınan Türkmenler'e sahip çıkması ve onları tampon bölgelere yerleştirerek Memlûk kuvvetleri ile birlikte hareket etmesini sağlaması çok önemlidir. Çünkü böylece Baybars'ın

⁵⁸ Steven Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, c. III, s. 296.

⁵⁹ Gerçekten Memlûk Devleti'nin 267 yıllık tarihi boyunca, Memlûk Sultanları'na karşı isyan bayrakları çoğunlukla Suriye'de açılmıştır. Bu sebeple Mısır'ın yanı sıra Suriye'de de kendi idarelerini tesis edebilen hükümdarlar güçlü olmanın en önemli şartını yerine getirmiş oluyordular. Mesela Kalavun zamanında da Dimask Naibi Semseddin Sungur onun sultanlığını tanımamış ve kendi adına hutbe okutmaya kalkmıştı. Ancak daha sonra Sungur itaatini bildirerek eman talep edince, Suriye de tam olarak Kalavun'a bağlanmış oldu. Yine aynı şekilde en-Nâsir'in ikinci saltanatından sonra sultan olan Baybars el-Çasniğir zamanında da Suriye nâiblerinin çoğunluğu (Halep, Hama, Trablus) yeni sultana itaat etmeyerek en-Nâsir'a bağlı kaldıklarını bildirmişlerdi. Bu nâibleri gerçek anlamda kendisine bağlamayı basaramayan Baybars'ın sultanlığı da yalnızca yaklaşık bir yıl sürmüştü. Bkz. Kazım Yasar Kopruman, "Memlûkler", D.G.B.I.T., c. VI, s. 470,486; Cüneyt Kanat, Bahrî Memlûkler Zamanında Hüküm Süren Çerkez Asilli Bir Sultan: Baybars el-Çasniğir 1309-1310, Tarih İncelemeleri Dergisi, S. XIII, İzmir 1998, s. 107, 108.

⁶⁰ Muhammed Muhammed Emin, "Nihâye el-İsmâiliyye", Saîd 'Âsûr İleyhi fî-'İyd Milâdihi es-Seb'in, Kahire 1992, s. 111.

⁶¹ M. Fuad Köprülü, Baybars I, s. 360.

halefleri zamanında bu Türkmenler'in, Çukurova'nın fethine *bizzat* katılması ve bölgenin onlar tarafından iskan edilmesi gerçekleşmiş oldu.

Baybars'ın oturttuğu bu sağlam siyasetin kendisinden sonraki Memlûk Sultanlar'ı zamanında da devam etmesi ile, ilk önce Sultan el-Esref Halil zamanında (1290-1293) Haçlılar Suriye'den sürülüp çıkarılmıştır⁶². Daha sonra ise son İlhanlı hükümdarı olan Ebu Said'in 1335 yılındaki ölümü ile bu büyük devletin parçalanıp yok olması gerçekleşmiş⁶³ ve böylece de Memlûk Devleti Timur'un tarih sahnesine çıktığı tarihe kadar rahat bir nefes almıştır. İlhanlılar'ın çökmesi ile de Çukurova Ermenileri en önemli koruyucularını kaybetmiş oldu. 1337 yılında ise Türkler Ermeniler'in elinde bulunan toprakların büyük bir kısmını ele geçirdi⁶⁴. 1360 yılında Adana ve Tarsus şehirleri Memlûkler tarafından zapt edilmiş⁶⁵, 1375 yılında ise Kıbrıslılar Cenova ile siddetli bir savaş halinde iken, Çukurova Ermenileri'nin elindeki toprakların tamamı, Baybars devrinden beri ittifak halinde bulunan Memlûkler ve Türkmenler tarafından tümüyle alınmıştır⁶⁶. Son Ermeni kralı olan IV. Lui ise esir olarak Kahire'ye götürüldükten sonra, Kastilla kralı LYohan'ın tavassutu ile, ülkesine dönmemesi şartı ile serbest bırakıldı. Bunun ardından da Lui bir müddet Avrupa'da dolastıktan sonra 1393'te Paris'de öldü⁶⁷.

Görüldüğü üzere Çukurova, Memlûkler ile Türkmenler'in birlikte ortaya koyduğu mücadele sonucunda fethedilmiştir⁸. 1381 yılında ise Ramazan Bey'in oğlu İbrahim Bey yalnız Yüregirler'in değil, Çukurova'daki bütün Türkmenler'in lideri olarak ortaya çıkmış ve iki yıl sonrada Adana valisi olmuştur. Böylece Adana bölgesini uzun bir zaman idare eden Ramazanogulları Beyliği de kurulmuş oldu⁹.

⁶² Ali Aktan, Memlûk-Haçlı Münasebetleri, s. 162-165.

⁶³ Bertold Spuler, İran Mogolları, s. 143.

⁶⁴ Steven Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, c. III, s. 296.

⁶⁵ Faruk Sümer, Oguzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teskilati-Destanları, V. Baskı, İstanbul 1992, s. 258.

⁶⁶ Steven Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, c. III, s. 379. ⁶⁷ Enver Zablâme, el-Memâlik fi-Misir, s. 64. ⁸ Faruk Sümer, Çukurova Tarihine Dâir Arastırmalar, s. 19; Osman Turan, Selçuklular

Zamanında Türkiye Tarihi, s. 651.

⁹ Faruk Sümer, Oguzlar, s. 258.